

УДК 316:159.9:629.735 (045)

КОРНИЛОВ В.С.,
к.психол.н., старший науковий співробітник,
доцент кафедри соціології та політології НАУ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація:** У статті розглядаються теоретико-методологічні засади розробки концепції соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності.*

Ключові слова: Теоретичні та методологічні передумови, створення концепції соціально-психологічного забезпечення, виконання завдань професійної діяльності.

Корнилов В.С., к.психол.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри соціології та політології НАУ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

***Аннотация:** В статье рассматриваются теоретико-методологические основы концепции социально-психологического обеспечения профессиональной деятельности.*

Ключевые слова: Теоретические и методологические предпосылки, создание концепции социально-психологического обеспечения, выполнение задач профессиональной деятельности

Cornilov V.S. candidate of psychological sciences, senior scientific employee, associate professor of кафедри sociology and political science of NAU

CONCEPTUAL BASES OF THE SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL PROVIDING OF PROFESSIONAL ACTIVITY

***Abstract:** The article deals with theoretical and methodological backgrounds for creating a concept of social and psychological principles of professional activity.*

Key words: Theoretical and methodological backgrounds, concept of social and psychological principles, achieving goals in professional activity.

Актуальність проблеми. Роль та значення соціально-психологічного забезпечення (у подальшому – СПсЗ) кожного виду людської діяльності визначаються найважливішою функцією соціологічної науки – служити потребам людей, їх суспільній практиці. Вся історія розвитку соціології – це рух від пізнання, зокрема, законів функціонування духовного світу особистості до їх практичного використання в інтересах самої ж особистості та суспільства загалом.

Тенденції до посилення практичної спрямованості в соціологічній науці виразно сформувались на рубежі XIX – XX століть: чим більшими знаннями про людину та засобами їх одержання володіла соціологія, тим природніше проявлялась потреба в єднанні здобутих знань, їх логічній організації у відповідності із специфікою задач, що вирішувались. Іншими словами, як раз в цей час проявилась соціальна потреба у перетворенні соціології з науки нейтральної до цілей суспільної діяльності, але такої, яка має засоби її регуляції, в знаряддя практичного перетворення. У подальшому реалізація вищезазначеної потреби стала стійкою тенденцією і, саме вона, визначає сьогодні подальші шляхи та риси розвитку сучасної соціологічної науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні немає значних наукових праць присвячених розробці концепції СПсЗ, зокрема, його методології, організації, змісту, структурі, впровадження якої дозволило б підвищити результативність соціального управління, відповідного сучасній державній соціальній політиці України, реалізувати соціально-психологічний супровід та впровадження в практику сучасних соціальних технологій.

Теоретико-методологічні основи дослідження та подальшої розробки вищезазначених аспектів концепції СПсЗ, як свідчить аналіз літератури, повинні базуватися на широкому використанні найважливіших праць і наукових положень вітчизняних і зарубіжних вчених, так як достовірність і обґрунтованість отриманих результатів будуть, не в останню чергу, зумовлені чіткістю методологічних позицій, послідовністю вивчення предмета дослідження; непротиворічливістю теоретичних висновків, різноманітністю і надійністю методів, адекватних природі досліджуваних процесів, явищ і завдань дослідження; практичним впровадженням та отриманням позитивного ефекту, цілісністю емпіричних результатів

Метою статті є визначення теоретико-методологічних засад розробки концепції соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ідея СПсЗ різних видів діяльності виходить з праць вчених, представників так званої «психологічної соціології» (Л.Уорда, Ф.Гіддіна, У.Мак-Дугала, М.Лацаруса,

В.Вундта, Г.Тарда, Г.Лебона) та психотехніки (У.Штерна, Г.Мюнстерберга), які відносяться до кінця XIX початку XX століття. Тоді терміни «психотехніка», «соціальний та психологічний вплив», були ведені у науковий обіг для визначення будь-якої практики навмисної детермінації свідомості соціальних суб'єктів, СПсЗ її змісту та управління нею. Пізніше під психотехнікою як синоніма СПсЗ стали розуміти всю сукупність ідей про практичне застосування соціології та психології до задач оптимізації функціонування та розвитку соціокультурних явищ. Зокрема, саме у ті часи вперше виразно ставиться задача використання висновків соціологічної і психологічної науки про закономірності функціонування та розвитку свідомості, поведінки людей у конкретній практичній діяльності. Вчені зазначеного періоду особливо підкреслюють необхідність професійного психологічного відбору, визначають способи впливу на людей в інтересах вирішення практичних задач, ставлять питання про характер використання соціологічних та психологічних знань не тільки для вирішення проблем власне науки, а також і прикладних задач. У зв'язку з цим ними, зокрема, розробляються такі способи впливу в цілях підвищення ефективності соціального функціонування людей як спонування, навіювання, застереження, наслідування та інші. Важливим слід також вважати виділення форм, а також факторів прямого і опосередкованого впливу на суб'єктів професійної діяльності, визначення особливостей короточасного та тривалого впливу на них [1].

Окремі методологічні установки, положення психологічно орієнтованих соціологічних концепцій, психотехніки, педології, деякі їх помилки і надмірна спрямованість на певні методи, в кінці кінців, призвели до негативного ставлення до них. Зокрема, в 30-і роки XX сторіччя, з боку офіційної радянської науки. Разом з цим, у соціологічній та психологічній науках надовго було вилучене навіть прагнення практично використовувати їх рекомендації при організації та забезпеченні різних видів професійної діяльності.

Проблема СПсЗ з новою гостротою знову виникла у нашої країні лише на рубежі 70–80 рр. XX сторіччя. У цей час у різних галузях вітчизняної соціології та психології майже одночасно з'явилася розуміння необхідності всебічного і комплексного застосування їх висновків та рекомендацій в суспільній практиці. І це було не випадково, так як включення соціально-психологічної науки безпосередньо у вирішення практичних задач ставало важливою умовою росту продуктивності праці, поліпшення її якості, підвищення ефективності виробництва та управління, вдосконалення існуючих суспільних відносин [9].

Всі спроби подальшої розробки наукового розуміння питань практичного використання висновків соціології та психології можна умовно об'єднати у декілька груп: з метою оптимізації конкретних видів професійної діяльності [7]; в інтересах здійснення стратегічних тривалих, істотних змін у життєдіяльності людей; з метою вирішення оперативних часткових проблем [8]. Особливо активно при цьому досліджуються різноманітні питання СПсЗ різних видів професійної (трудової), спортивної діяльності, навчально-виховного процесу в системі закладів освіти.

Основними напрямками наукових пошуків, що стали факторами активізації подальшого розвитку концепції СПсЗ професійної діяльності виступали: дослідження колективної та індивідуальної поведінки, її соціально-психологічне проектування з урахуванням соціологічних та психологічних рекомендацій; вивчення людини як суб'єкту діяльності і формування необхідних соціопсихологічних систем для цілей професійної орієнтації, професійно-психологічного відбору, професійної адаптації, контролю за успішністю діяльності та СПсЗ її суб'єктів; розгляд включення людини у процеси пізнання, навчання та спілкування; розробка методів і принципів вдосконалення професійної підготовки [2;5].

Аналіз літератури з проблеми СПсЗ різних видів діяльності показує, що найбільш активні спроби впровадження висновків та пропозицій соціально-психологічної науки робляться в сфері організації та управління навчальним процесом, у вирішенні задач спортивної діяльності, у Збройних Силах та інших силових структурах.

Прагнення перетворити соціологію та психологію в практичні науки, надати СПсЗ системний характер на даному етапі оформилося в ідею про необхідність подальшого розвитку соціально-психологічних служб в різних галузях суспільства і в масштабі всієї країни. Ця ідея була активно підтримана провідними вітчизняними вченими, і визначена в якості пріоритетного напрямку розвитку радянської соціології та психології [7;8]. Її реальним втіленням стало формування первинних елементів соціально-психологічних служб в різних установах, на підприємствах, в навчальних закладах, у тому числі і у Збройних Силах [3]. Під змістом СПсЗ тоді розуміли надання інформації необхідної якості за результатами соціологічних досліджень з метою обґрунтованої реалізації завдань професійної діяльності, соціальної практики. Воно являло собою системне операційно-технологічне забезпечення, механізм реалізації соціально-рольових функцій для досягнення оптимальних показників життєдіяльності соціальних суб'єктів [2;5].

Методологія СПсЗ може бути визначена та сформована на основі застосування парадигм, пізнавальних принципів, методів системного, структурно-функціонального, процесного, проблемного і ситуаційного аналізу; методів емпіричного і теоретичного узагальнення, що дозволить розробити моделі соціологічного забезпечення та відповідні способи діагностики існуючих соціально-психологічних проблем.

При цьому, подальша розробка методологічних засад і теоретичне обґрунтування концепції та побудови сучасної системи соціально-психологічного забезпечення соціальної практики повинна ґрунтуватися не тільки на аналізі матеріалів досліджень у галузі соціології управління та особистості, але і суміжних галузях науки (психології управління, соціальної психології, менеджмента тощо). Методологічними орієнтирами для дослідження і формування концепції соціально-психологічного забезпечення могли б бути теорія раціональної поведінки М.Вебера, теорія соціокультурної динаміки П.Сорокіна, структурного функціоналізму Т.Парсонса,

загальна теорія дії Р.Мертон, концепція дедуктивної системи соціальної поведінки Дж.Хоманса, теорія обміну П.Блау, теорія акціонізму А.Турена, теорія феноменологічної соціології А.Шюца, концепція соціальної поведінки П.Бурдьє тощо

В якості теоретичної бази дослідження та формування сучасних моделей СПсЗ можуть бути прийняті підходи, засновані на аналізі практичного досвіду і емпіричних даних, включаючи теорію соціальної людини (Е. Мейо, Ч. Барнард), лідерський підхід (Д. МакГрегор), виділення ролей (Г.Мінцберг), моделі Р.Вольфінгера і С.Розенстоуна, І.Повелла і Р. Джекмана та ін. З праць російських та вітчизняних дослідників, присвячених управлінським аспектам СПсЗ, слід вказати публікації, А.В. Бикова, А.В.Еліна, Г.М.Орлова, Ю.М.Резніка, В.А.Розанова, М.І.Станкіна, Ж.Т.Тощенко, В.В.Травіна, С.В.Туманова, А.І.Турчінова, А.А.Хохлова, С.В.Шекшні, В.В.Щербіні, В.О.Ядова та інших. Глибокий аналіз методологічних підходів до дослідження питань підбору персоналу та побудови систем роботи з персоналом виконаний у публікаціях В.А. Дятлова, А.Я. Кібанова, В.Т.Піхало.

Важливе значення у формуванні складових системи СПсЗ, що стосуються процесів формування апарату управління нею, могли б зіграти роботи пов'язані з методологією соціального прогнозування (А.С.Ахременко, І.В.Бестужев-Лада, С.М.Вішнев, А.Г.Гладишев, В.М.Іванов, Г.Г.Малінецкій, В.І. Патрушев та ін.)[4]

У розробці моделей, алгоритмів і технологій процесів формування апарату системи управління СПсЗ важливу роль також могли б зіграти роботи з інформаційного забезпечення складних соціальних систем, авторів С.А.Айвазяна, Г.І.Вченко, А.А.Макарова, В.В.Пржіялковського, Г.Г.Татарової, Ю.М. Толстової, Ю.М.Тюріна, Н.Дрейпера, У.Р.Клеккі, Ч.І.Мюллера, Г.Сміта, К. Енслейна та ін.

При розробці методологічних підходів до визначення змісту та структури СПсЗ потрібно враховувати психологічні аспекти поведінки особистості. Крім класичних напрямків теорії особистості - біхевіоризму (Д.Уотсон), персоналізму (В.Штерн), психоаналізу (З.Фрейд, К.Юнг), двухфакторної теорії особистості (Г.Мерфі) - важливими є роботи з розвитку особистісної поведінки І.С.Кона, А.М.Леонтьєва, С.Р.Пантілеева, В.В.Століна та ін. Роль суб'єктивного та об'єктивного в пізнанні соціальної поведінки відображена в класичних працях В.Б. Голофаства, І.Ф.Девятко, Б.Маліновського та зарубіжних вчених А.Каплана, О.Конта, М.Олсона, Б.Ф.Скіннера, М. Фуко, П.Хафленні, П.Штомпкі та ін

Важливим у формуванні теоретико-методологічних засад концепції СПсЗ є врахування основних положень досягнення необхідної ефективності прийнятих управлінських рішень. В їх обґрунтуванні важливу роль могли б відіграти праці вчених – Р.Аткінсона і Р.Шифріна, Р.Л.Кіні, Дж.А.Міллера, Г.Монтгомері, О.Свенсона, Д.Пейна, Х. Райфа, Б.Руа, Т.Сааті, Г.Саймона та ін. У цьому ряду слід також вказати праці авторів з дослідження і створенню інтелектуальних систем та інформаційних технологій прийняття рішень В.Е.Бойкова, О.А.Жиркова, А.І. Іоффіна, П.М. Кабанова, Е. Б.Кібалова, М.Я.Клепцова, А.С.Любутова, Б.М.Матюхіна, Е.М. Ожиганова, А.В.Попова, М.А.Потапова, К.А.Пупкова, В.Б.Тіхомірова, М.М. Тіхомірова, А.Б.Хуторецького, І.Г.Яковлева та ін [4]

Концепція СПсЗ забезпечення процесів професійної діяльності повинна включати в себе не тільки теоретичні та методологічні основи, а і визначення її системи, структури і технологій її практичного застосування. Тобто, концепцію СПсЗ слід розуміти як сукупність теоретико-методологічних ідей щодо сутності, цілей, завдань, критеріїв, принципів і методів, а також організаційно-практичних підходів до формування механізмів реалізації завдань професійної діяльності

Система СПсЗ процесів здійснення професійної діяльності повинна включати в себе визначення його цілей, функцій, організаційної структури, вертикальних і горизонтальних зв'язків у процесі вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень, формування відповідних алгоритмів практичного здійснення.

Технології СПсЗ процесів професійної діяльності можуть розроблятися та застосовуватися, насамперед, з метою формування апарату управління, організації збору, узагальнення та візуалізації даних діагностики існуючих соціальних та психологічних проблем, моніторингу її результатів, реалізації відповідних рішень та заходів

У методологічному плані для формування сучасної концепції СПсЗ процесів професійної діяльності повинні бути також визначені:

- Пізнавальні принципи системного, діалектичного, діатропічного тощо підходів, принципи відповідності цілям, складності, точності та модульності;
- Вимоги до повноти, точності, несуперечності, доступності певному колу посадових осіб інформації;
- Методи соціологічних та психологічних досліджень, системного аналізу, математичної статистики та моделювання;
- Сукупності соціальних індикаторів та показників, в яких крім традиційних - демографічні особливості, рівень освіти, спеціальність, досвід, навички роботи і рід занять - додатково повинні бути включені такі, як: рівень соціальної готовності; соціальна активність; професійно-важливі та якості особистості індивіда; духовні і матеріальні потреби суб'єктів професійної діяльності; мотивація і ставлення до праці; відносини в сім'ї; спосіб життя; фінансове становище; задоволеність умовами життя і роботи; структура бюджету робочого та вільного часу; динаміка результатів професійної діяльності; міжособистісна соціально-психологічна сумісність суб'єктів професійної діяльності; рівень домагань тощо.[4]

Висновки. Теоретична значущість розробки методологічних, технологічних та організаційних елементів теорії СПсЗ професійної діяльності будуть сприяти подальшому розвитку знань з соціальної психології, соціології управління, теорії управління персоналом тощо.

Практична значущість вищезазначених досліджень щодо розробки концепції СПсЗ полягає в тому, що їх результати зможуть безпосередньо впливати на вирішення потреб управлінської практики, підвищення

ефективності, оптимізації та вдосконаленні процесів професійної діяльності, розробку, обґрунтування й експериментальну перевірку відповідних концептуальних і функціональних моделей.

Після розробки і апробації концепції СПсЗ може бути обґрунтовано послідовність її реалізації у вигляді певних етапів та виконання сукупності функцій. Перший, з зазначених етапів, може бути представлений у вигляді розробки теоретичних конструкцій СПсЗ; другий - створенням технологій збору, аналізу даних з метою отримання соціологічної інформації; наступними можуть стати практична побудова системи СПсЗ та її впровадження.

Список використаної літератури

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Пер. с англ. – Медум, 1995. – 323 с.
2. Дмитриев М.А. Психологическое обеспечение безопасности профессиональной деятельности. – СПб, 1991. – 115 с.
3. Ивлев А. Г. Деятельность органов военного управления по организации морально-психологического обеспечения в воинских частях ВС РФ (Социологический анализ): Дисс ... канд. социол. наук. М., 1996. – 191 с.
4. Козачок В.И. Социологическое обеспечение процессов формирования аппарата управления в федеральных органах исполнительной власти. Монография. Орел. Академия ФСО России, 2005, - 319с.
5. Нафтульев А. И., Лебедева Н. М., Тимощук В. С. Психологическое обеспечение гибких производственных систем // Психологическое обеспечение трудовой деятельности. Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 203 с.
6. Нафтульев А. И., Парачев А. М. Психологическое обеспечение включения человека в компьютеризированные комплексы // Психологическое обеспечение социального развития человека. Л., 1989. С. 96 – 102.
7. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Под ред. Г. С. Никифорова. СПб, 1991. – 151 с.
8. Психологическое обеспечение социального развития человека /Под. Ред. А. А. Крылова. Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 149 с.
9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М.; Педагогика, 1976. – 356 с.